

O LECTURĂ JUNGIANĂ A ROMANULUI „ADAM ȘI EVA” DE LIVIU REBREANU

Maria-Terezia PIRĂU

North University of Baia Mare, ROMANIA

A Jungian Reading of Liviu Rebreanu's Novel "Adam and Eve"

Abstract

Liviu Rebreanu is perhaps the most important representative of the Romanian epical realism and the novel that is the object of our analysis here proved difficult to integrate in the orientation the novelist is undoubtedly part of.

Starting from the identification of certain archetypal motifs in Liviu Rebreanu's "Adam and Eve", the present paper propounds a reading of the novel which would be different from the ones it has enjoyed over the past 85 year since its publication.

Our intention has been not only to generate an encounter which would have been possible – given the fact that C.G. Jung and L. Rebreanu were contemporaries – nor has it been to draw attention upon the complex psychology of the novel, but mostly to dismantle the prejudice according to which, through its incursion into the fantastic, "Adam and Eve" would represent a deviation, a fact of discontinuity as to the „verisimilar realism" of Rebreanu's great novels.

We, on the contrary, state that in this novel we deal with contents which, as mental states, are from a scientific point of view as verisimilar as possible, consequently nothing prevents us from considering them – of course, as much as art allows us – as "real".

KEY WORDS: *death archetype, Wise Old Man, Anima, Syzygia, archetype of transformation*

Romanul „*Adam și Eva*” de Liviu Rebreanu poate fi lecturat, la prima vedere, ca o operă fantastică purtând amprenta unei mitologii de import. Din acest motiv, romanul a fost interpretat, nu arareori, ca o excepție în raport cu realismul literar promovat de către scriitor în alte opere.

Ipoteza pe care o dezvolt aici este că Rebreanu rămâne un scriitor realist chiar și în „*Adam și Eva*” numai că, în acest roman, subiectul analizei sale o constituie o *realitate exclusiv interioară*. Indiferent de conținutul lor, ipotezele filosofice, credințele, teama de moarte și nevoia acută de a-i

explica misterul, iubirea, obsesia, delirul, etc. sunt *fapte subiective a căror existență reală nu poate fi negată din punct de vedere psihologic.*

Privită din *exterior*, povestea din „*Adam și Eva*” e simplă, chiar banală: profesorul universitar Toma Novac, având o educație riguros rațională, un burlac trecut de 40 de ani, puțin interesat de femei, trăiește pe neașteptate, alături de Ileana Alexandrovici Poplinski o experiență arhetipală. Prinși în mrejele forței implacabile a arhetipului *Syzygia* (cuplul generic, etern), cei doi pierd controlul rațional. Se expun, comit imprudențe, iar profesorul va fi împușcat mortal de către soțul gelos al Ilenei.

Însă, povestea nu e cea exterioară.

De fapt, romanul abia acum începe.

Romanul unei agonii

Înainte de toate, „*Adam și Eva*” este romanul unei agonii. Adevăratul teatru al întâmplărilor e *mintea* unui muribund.

Moartea este o stare primară, arhetipală, cu a cărei realitate s-a confruntat întregul șir de strămoși din care descindem, rămânând, totuși, una din profundele tăceri ale universului, unul din marile ei mistere, o „taină a tainelor” umanității.

Conștiința morții se instalează brusc și brutal în mintea filosofului care se trezește întins, grav rănit, pe un pat de spital. Pare că gândul obsesiv „acuma trebuie să mor!” - întrerupe lanțul „de argumente, fără început și fără sfârșit, prin care se silise o viață întreagă, zadarnic, să ajungă la o încheiere satisfăcătoare” a unei concepții asupra vieții și, mai ales a morții. Idei de genul „moartea e o ipoteză până în momentul când omul se pomenește în brațele ei, fără nici o speranță de întoarcere” - altădată expediate ironic - se instalează „nechemate” în psihicul suferindului și dobândesc dintr-o dată „un înțeles nebănuit de adânc” (Rebreanu, L., 2004, pg. 30).

Ceea ce complică narațiunea e faptul că, spre a spune după C.G.Jung, arhetipul vorbește totdeauna „*pe limba subiectului*”, iar aici avem de-a face cu un personaj cult, cu o minte motivată de nevoia de explicație, având exercițiul coerenței și deprinderea de-a integra experiența, de-a o semnifica prin prisma unei „concepții de viață” - în care, desigur, moartea are propriul său sens.

Pe scurt, „terenul” acțiunii romanului - pe care puțini scriitori au avut curajul de a-l explora - e *mintea complex mobilată a unui muribund erudit.*

Odată cu pierderea treptată a stării de luciditate, conținuturile atemporale și spațiale ale inconștientului inundă ultimele licăriri ale conștiinței eroului. Duratele *reprezentate mental* cuprind câteva milenii, pe când, reprezentările însele durează câteva fracțiuni de secundă; pe de-o

parte, cadrul scenelor *reprezentate* mental cuprinde spațiul a trei continente, pe de alta, totul se petrece în spațiul limitat al unui salon de spital bucureștean.

Profesorul de filosofie Toma Novac e bun cunoscător al istoriei, al culturilor antice, medievale și moderne, iar a-și plasa propria poveste în diverse medii, nu ridică pentru el, din punct de vedere cultural și cognitiv, nici o problemă.

Bătrânul Înțelept

Numit și “*arhetip al semnificației*” **Bătrânul Înțelept** apare, în general, obiectivat în cultură și în mentalul colectiv ca rege, guru, erou, vraci, sau mântuitor. Potrivit lui C.G.Jung, atunci când pune stăpânire pe personalitatea bărbatului, arhetipul reprezintă un pericol atât pentru acesta și pentru cei din jur. Un individ posedat de acest arhetip poate deveni megaloman, iar la limită bolnav psihic: el crede despre sine și încearcă să-i convingă pe cei din jur că posedă ”mana” – adică înțelepciunea (sau eventual puterea magică de vindecare); un astfel de personaj are adesea discipoli întrucât ceea ce spune vine din inconștientul colectiv, iar oamenii, consideră Jung, recunosc totdeauna această voce.

Motivul **Bătrânului Înțelept** îl găsim în “*Adam și Eva*” în persoana lui Tudor Aleman, un profesor de filosofie mai vârstnic, care are o viziune asupra morții și vieții inspirată din filosofia asiatică. Aleman obiectivează aici arhetipul Bătrânului Înțelept în primul rând pentru că este posedat de teza sa (a se vedea interesul nefiresc pe care-l manifestă pentru a desluși confirmarea ipotezei sale în ochii celor decedați) și, în al doilea rând, întrucât, în logica narațiunii, el devine un fel de guru spiritual care reușește să pătrundă și să anticipeze faptele. Să menționăm însă că, *din punct de vedere psihologic*, e la fel de plauzibilă ipoteza că Aleman *chiar determină* aceste fapte, câtă vreme, explicațiile sale insistente devin, pentru eroul muribund, *obsesii* (vezi, de exemplu, elementul obsesional reprezentat de cifra șapte) generatoare de *idei, interpretări, stări mentale, fapte și întâmplări*.

Într-un fel, Aleman este *negativul spiritual* al lui Toma Novac. Toma, călăuzit de rațiune, s-a ales în urma studiilor doctorale din străinătate, cu o viziune ontologică materialist-atee, cu „îndoieli înmulțite”, în ceea ce privește posibilitățile intelectului, cu o atitudine agnostică (e, de exemplu, autorul unei „*Filosofii a necunoscutului*”). Dimpotrivă, Aleman - călăuzit de emoție și credință, a ajuns să posed exact ceea ce-i lipsește dureros celuilalt: *certitudinea*.

Potrivit teoriei lui Aleman, sufletul se reîncarnează de șapte ori, iar unirea cu sufletul pereche - de cele mai multe ori întâlnit și recunoscut în cursul vieților anterioare - se petrece în cea de-a șaptea viață. Abia în ultima

fracțiune de secundă a celei de-a șaptea reîncarnări, sufletul își reamintește viețile anterioare.

Deși a respins vehement și neobosit teoria lui Aleman privind cuplul divin și reîncarnarea, contrazicându-l mereu cu argumente raționale, burlacul întârziat Toma Novac nu a putut evita o oarecare contaminare psihologică: se surprindea întrebându-se „dar dacă?” pentru ca, apoi, să alunge, oarecum rușinat, gândul.

Acest comportament de evitare a confruntării cu propriile-i emoții, ar putea explica, ceea ce i se va întâmpla ulterior, căci : „*poți cădea pradă unei emoții dacă nu pricepi la timp de ce te-a tulburat.*”(Jung, C.G., 2007, pg.55).

Prin urmare, în situația limită în care se află pe patul de spital, nu e de mirare că memoria eroului aruncă la suprafață seducătoarea concepție asupra morții transmisă de Tudor Aleman.

Anima

Experiența întâlnirii profesorului Toma Novac cu Ileana s-a grefat nu numai pe fundalul aperceptiv creat de discuțiile sale în contradictoriu purtate pe tema iubirii și a morții cu Tudor Aleman ci, totodată, a faptului obiectiv că eroul ignorase prea mult timp forța **Animei** sale. Or, fiind vorba de o forță a naturii neîmblânzită de rațiune, o astfel de neglijență e, din punct de vedere psihologic, periculoasă.

Potrivit lui Jung, **Anima** este o imagine virtuală a feminității, un fel de amprentă a unei Eve universale și eterne, pe care bărbatul o poartă în inconștientul său. Această imagine latentă a inconștientului colectiv masculin devine copleșitor de actuală în contextul unei întâlniri arhetipale, respectiv a experienței concrete pe care o trăiește bărbatul în momentul în care se simte atras de o femeie.

Ca parte integrantă a sufletului masculin, **Anima** reprezintă:

- principiul feminin aflat în stare latentă la bărbat;
- reprezentarea experienței ancestrale a bărbatului cu femeia.

Ileana Alexandrovici Poplinski este femeia care va da conținut concret Animei eroului, iar forța ancestrală devastatoare a arhetipului va submina orice rezistență a celeilalte forțe psihice, mult mai tinere, care este rațiunea.

Nu putem să nu observăm, având în vedere deznodământul poveștii, că teoria inoculată de Aleman salvează de banalitate faptele, dând, printr-un mecanism al disonanței cognitive* - deplin inteligibil din punct de vedere psihologic - un sens înalt întâmplărilor care l-au adus pe erou în pragul morții: pe de o parte, *Ileana e o fațetă a Animei universale*, o încarnare a feminității care ar fi putut fi, într-o altă viață, în alt loc și în alt timp, numită

Navamalika, Isit, Hamma, Servilia, Maria sau Yvonne; pe de altă parte, *Ileana nu e o femeie oarecare, ea e chiar sufletul pereche al muribundului, jumătatea regăsită la capătul unei căutări de mii de ani.*

Nu e greu să intuim că doar o explicație metafizică de asemenea anvergură reușește să sublimeze sentimentul penibil al filosofului atât de încrezător în forța rațiunii sale, sentiment rezultat din faptul de-a fi dat curs unei relații interzise - deci iraționale - sacrificându-și, în cele din urmă, viața.

Arhetipul Syzygia

După cum arată și titlul romanului, arhetipul *Syzygia* - rămâne tema principală a cărții lui Liviu Rebreanu.

Syzygia compusă din perechea **Anima– Animus** include, în accepțiune jungiană, următoarele elemente:

a. *perechea, experiența de a fi parte a unui cuplu respectiv:*

- **unitatea** masculin/ feminin;
- **relația** dintre bărbat și femeie;
- **diada** parentală;
- **cuplul divin;**

b. cantitatea de feminitate a bărbatului (**Anima**) și cantitatea de masculinitate a femeii (**Animus**);

c. experiența ancestrală a bărbatului cu femeia și a femeii cu bărbatul;

d. imaginea arhetipală celuilalt sex

Ca orice arhetip, *Syzygia* are o latură pozitivă și una negativă. Așa, de pildă, în momentul întâlnirii celor doi, Ileana face deja parte dintr-un cuplu. Dar, soții Poplinski - ca și Ana și Ion al Glanetașului din romanul „*Ion*”, Nadina și Grigore Iuga din „*Răscoala*”, Mădălina și Puiu Faranga din „*Ciuleandra*”, soții Pahonțu din „*Gorila*”, Apostol Bologa și logodnica sa Marta din „*Pădurea spânzuraților*” - ilustrează, într-un fel, latura negativă a **Syzygiei**: niciunul dintre acești bărbați și aceste femei nu sunt cuplați cu persoana potrivită.

Ideea irosirii singurei noastre șanse de-a fi, într-o viață lipsită de iubire, e foarte greu de suportat. Cine poate spune că a fost scutit de omeneasca speranță că există, între bărbat și femeie, întâlniri absolut cutremurătoare? Scriitorul Liviu Rebreanu - care mărturisise că intersectarea bulversantă a privirii sale cu cea a unei necunoscute pe care părea, totuși, că o cunoaște i-a inspirat tema romanului - a împrumutat personajelor sale această speranță. Ceea ce face **Syzygia** râvnită, atotputernică și de temut e faptul că, pentru fiecare dintre aceste personaje *există*, în economia narațiunilor respective, *o persoană potrivită*, iar întâlnirea cu aceasta va fi suficientă pentru a arunca în aer tihna personajelor și întreg universul de relații în care ele sunt integrate.

Caracteristica arhetipului *Syzygia* de-a fi atemporal, aspațial, și impersonal și de-a se manifesta, în același timp, într-un mod unic în viața individului, este exemplar surprinsă de către scriitor. Astfel, deși romanul respectă o logică a succesiunii temporale, majoritatea capitolelor cărții (exceptând primul și ultimul) ar putea fi foarte bine citite în orice altă ordine, fără ca acest lucru să altereze, în vreun fel, inteligibilitatea mesajului.

În mintea muribundului se perindă, înșirate pe firul teoriei lui Aleman, șapte ipostaze ale poveștii sale de dragoste, plasate în șapte culturi și epoci diferite: e indian sărac, iubitor de înțelepciune, pe vremea regelui Arjuna, apoi fiu al unui nobil egiptean înrudit cu faraonul Kufu, renaște în Sumer după domnia lui Hammurappi, se reîntrupează ca nobil roman pe vremea trecerii lui Iisus pe pământ, e călugăr german la sfârșitul mileniului I începutul mileniului II al erei noastre, medic în timpul revoluției franceze.

În toate aceste cadre și ipostaze o întâlnește, sub diferite chipuri, pe *Ea*.

Pe scurt, profesorul de filosofie Toma Novac e doar una dintre cele șapte Fețe ale unuia și aceluiași personaj. *Dincolo de el, parte a miezului ființei lui, sunt Mahavira, Unamonu, Gungunum, Axius, Adeodatus, Gaston*, care s-au reîntrupat în el și în care, în sfârșit, se recunoaște.

O realizare psihologică de excepție este cazul călugărului Areodatus - atât de diferit în ceea ce privește concepția de viață și atât de asemănător în ceea ce privește trăirea mistică a arhetipului: e evident faptul că omul religios nu e construit sufletește diferit față de cel laic, iar religiile - adevărate „sisteme psihiatrice” cum le numește Jung – au fost create după tiparele profunde ale sufletului, dacă nu cumva sunt chiar proiecții ale acestor tipare.

Pentru a scrie această carte autorul a trebuit să facă efortul de-a pătrunde, o dată cu personajul său, în intimitatea mentalităților și vieții cotidiene ale Indiei, Egiptului, Sumerului și Romei antice, în atmosfera mănăstirilor germane medievale, a societății franceze premergătoare revoluției din 1879.

Transfigurând arhetipul *Syzygia* în culturi, mentalități, contexte, psihologii foarte diverse, Rebreanu demonstrează forța unificatoare a arhetipului: dincolo de deosebiri există, fără îndoială, experiențe general umane profunde, la care suntem cu toții părtași, care ne solidarizează ca oameni, în pofida locurilor, timpurilor, limbilor sau credințelor care ne despart.

Forța care sudează cuplul etern - un fel de „glas al iubirii” ancestral - transcende separațiile regizate de conjuncturi și contexte. Sufletele pereche, *El și Ea*, se caută de mii de ani, se recunosc oriunde, iar atracția lor e mai presus de toate opreliștile - sociale, morale, de rațiune, de instinctul de supraviețuire al personajelor, chiar.

Este, spre a spune după C.G. Jung, ”ca o poveste eternă ce se repetă iar și iar”.

Arhetipul morții și al transformării

Lecturat prin prisma culturii noastre creștine, romanul „*Adam și Eva*” de Liviu Rebreanu poate să lase impresia că scriitorul ar fi un spirit mai curând *intuitiv/imaginativ* decât unul rațional obiectiv.

Personal, cred că, lucrurile sunt mai nuanțate.

În „*Arhetipurile și inconștientul colectiv*”(2003, pg.122-123), C.G. Jung decelează între multiplele sensuri ale arhetipului transformării, menționând următoarele forme ale renașterii:

- a. *metempsihoza* însemnând transmigrarea sufletului care se poate reîncarna în corpuri foarte diferite, inclusiv în animale (ideea o găsim în hinduism și budism, dar și la vechii greci – v. de expl. mitul lui Er din dialogul „*Republica*” a lui Platon);
- b. *reîncarnarea* potrivit căreia renașterea se petrece într-o altă ființă umană existând posibilitatea ca persoana să-și amintească viețile precedente (v. de expl. șintoismul);
- c. *învierea* desemnând întemeierea existenței umane după moarte; continuarea ființării în altă dimensiune (v. viața de apoi în creștinism);
- d. *renașterea* desemnând înnoire, renovare, vindecare a ființei; inclusiv transmutare, transformare a esenței, transformarea materialului în spiritual (v. de expl. transfigurarea lui Christos sau Înălțarea Maicii Domnului în creștinism)
- e. *participarea la procesul transformării*, desemnând participarea la un ritual al transformării (expl. ceremonie, liturghie) “unde participantul mist este părtaș la dăruirea grației” (expl. transformarea substanțelor în cadrul liturghiei creștine)

Să reținem din această succintă prezentare, că *reîncarnarea* despre care vorbește Rebreanu în romanul „*Adam și Eva*”, ca și *învierea creștină*, sunt *imagini* – ce-i drept, obiectivate diferit, din punct de vedere cultural - *ale aceluiași arhetip*.

Ceea ce înseamnă că, în culturi diferite, dar populate de oameni la fel de reali ca și noi, *moartea e lecturată ca posibilitate de reîncarnare, iar acesta credință este, în calitatea sa de fapt psihic, e la fel de reală ca și credința noastră creștină în înviere*.

Dar, ceea ce face, potrivit opiniei mele, forța și farmecul romanului „*Adam și Eva*”, este faptul că Rebreanu lasă, în realitate, la latitudinea cititorului să decidă interpretarea psihologică, religioasă și filosofică a narațiunii. Despre ce a fost vorba? se întreabă cititorul, la capătul romanului. despre *anamneză ca stadiu final al unui șir determinat de reîncarnări*? Sau

despre *delirul* unui muribund educat în cultul rațiunii, a cărei minte încropește, din datele propriei substanțe, o ultimă articulație coerentă, o explicație sofisticată și plauzibilă, pentru faptul jenant de-a fi fost - asemenea unui imberb exaltat - victima unei pasiuni iraționale?

Răspunsul, aparține cititorului și este proiecția propriei sale concepții de viață.

* Notă: termenul "disonanța cognitivă" – a fost introdus în sec. XX de către psihologul L.Festinger, și desemnează *dezacordul* dintre două cogniții sau stări psihice contradictorii experimentate simultan de către subiect și *modul de soluționare* al acestui dezacord. Potrivit lui Festinger există la nivel psihic o nevoie profundă de armonie afectivă și coerență logică, așa încât, atunci când două stări sau conținuturi psihice sunt contradictorii apare, în mod necesar, tendința de restabilire a consonanței, fie renunțând la una dintre conținuturile aflate în contradicție, fie modificând conținuturile, fie căutând argumente imaginare pentru a stabili o pseudocoerență, ș.a.m.d..

BIBLIOGRAFIE

- Jung, C.G. (2007) „*Despre fenomenul spiritului în artă și știință*”, Editura Trei.
Jung, C.G. (2003) „*Arhetipurile și inconștientul colectiv*”, Editura Trei.
Pirău, M.T.(2009) „*Ideea de străin în opera lui Liviu Rebreanu*” în Dărăbuș, C. (coord)
„*Străinul- schiță imagologică*”, Ed.Universității de Nord, Ethnologica, Baia Mare, pg. 345-347.
L. Rebreanu (2004) „*Adam și Eva*”, Ed.Liviu Rebreanu, București.